

OPPIDUM ERDEVD

Naselja srednjovjekovne Ugarske dijelila su se u nekoliko skupina.¹ Ovdje ćemo od njih spomenuti samo onu kategoriju koja se zvala »oppidum« — termin koji se u našoj literaturi prevodi kao »trgovište«.² U historiografiji se smatra da spomen nekog mjesta pod tim nazivom obilježava važan trenutak u njegovom razvitku.³ Primijećeno je ipak da točan datum ove značajne prekretnice u slučaju mnogih naselja ostaje nepoznat. U nedostatku točnih vremenskih podataka o tome kada je neko naselje postalo »oppidum«-om, historijska geografija je pribjegavala formalnom rješenju ovog problema. Kao posljedica ovakvog postupka, u djelima iz ove znanstvene oblasti, neko mjesto se navodi kao »oppidum« od datuma, kada se prvi puta spominje u izvorima pod tim nazivom. U slučaju Erduta to je 1443. godina.⁴ Ovakvo »rješenje«, međutim, ne odgovara stvarnosti i zbog toga ne može zadovoljiti istraživače prošlosti nekog naselja. Stvarna promjena u statusu Erduta mogla je nastati mnogo prije navedene 1443. godine, kada je pismeno potvrđena.

Na određivanje datuma kada je Erdut postao oppidum utiče još jedna okolnost. Historiografija je tek u posljednje vrijeme obratila veću pažnju na terminologiju pojedinih oblasti povijesne znanosti. To je također slučaj na području historijske geografije naselja. Najnovija istraživanja su pokazala netočnost nekih ranijih shvaćanja. Tako se, između ostalog, otkrilo da se termin »oppidum« javlja u diplomatskim izvorima negdje od sredine devedesetih godina XIV stoljeća, a redovito tek od kraja treće decenije XV stoljeća.⁵ U svjetlu ovih rezultata može se opravdano pretpostaviti da javljanje naziva »oppidum« uz ime Erduta 1443. ne znači nužno da je promjena u položaju ovog mjesta stala upravo te godine. Ono

1. Ladányi E., *Libera villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der ungarischen Städteentwicklung*, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Historica*, XVIII, 1977, 3—43.
2. Mažuranić V., prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, II, Zagreb, 1922, 1467. Na ovom polju inače vlada velika terminološka nesigurnost. Uporedi Klaić N., Prilog pitanju postanka slavonskih varoši, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 3 (1955), 41—58.
3. Mályusz E., *A mezővárosi fejlődés*, (Székely Gy., *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században*), Budapest, 1953, 186; Bácsaki V., *Magyar mezővárosok a XV. században*, *Értekezések a történeti tudományok köréből, Új folyam*, 37, Budapest, 1965, 21—22; Fügedi E., *Mezővárosaink kialakulása a XIV. században*, *Történelmi Szemle*, 15 (1972), 335.
4. Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest, 1894, 282.
5. Bácskai, n. d., 15—20; Fügedi, n. d., 321; Ladányi, n. d., 17, 41—43.

Peter Rokay, prof.

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Philosophische Fakultät der Universität in Novi Sad

može da bude i jedna terminološka novost. Shodno tome nameće se zaključak da se ona važna etapa razvitka, kada je Erdut iz sela prerastao u naselje gradskog tipa, ne da odrediti isključivo na osnovu pojave naziva »oppidum« uz njegovo ime. Za to je potrebno poznavanje samog tijeka njegovog razvitka.

Kada se govori o razvitku nekog naselja, treba prije svega uzeti u obzir čimbenike koji na taj razvitak utječu. Među ove historiografija ubraja niz kategorija. Od čimbenika koji su doprinijeli tome da se jedno mjesto razvije u oppidum, Erdut je raspolagao s nekoliko. Od njih treba na prvom mjestu istaći prirodne faktore, određene geografskim položajem ovog naselja. Položaj Erduta je iz svakog aspekta veoma povoljan. Smješten na visoravni pored samog Dunava, ovo mjesto je privlačilo ljude još u kameno doba.⁶ Velika rijeka pružala je mogućnosti stanovnicima Erduta za ribolov i za uključivanje u vodeni saobraćaj. Osim toga, njen tok je korišten za pokretanje vodenih mlinova. U historiografiji su dobro poznate stoljetne parnice koje su, opatice iz Starog Budima, vlasnice susjedne Sonte, između 1389. i 1478. godine, vodile sa erdutskim posjednicima oko prava vlasništva nad nekim ribarskim kolibama i vodenicama na Dunavu.⁷

Od faktora razvitka srednjovjekovnih naselja na području Ugarske zasebno mjesto zauzimaju prijelazi preko rijeka, tzv. brodovi, ili skele.⁸ Brod kod Erduta spominje se u izvorima prvi puta krajem XII stoljeća.⁹ O značaju erdutske skele u srednjem vijeku svjedoči okolnost da su se za vlasništvo nad njom u nekoliko mahova otimali okolni posjednici. Godine 1372. tužio se erdutski posjednik da njegovi susjedi ometaju promet na skeli.¹⁰ Stotinjak godina kasnije, 1480. optužio je vlasnik Erduta, titelski prepozit Valentin pomenute opačice iz Starog Budima zbog napada njihovih ljudi na erdutski brod.¹¹

Vinogradi, koji su se prostirali na padinama Daljskog brda pružali su također povoljne mogućnosti za razvitak Erduta, smještenog na njegovim obroncima. Historiografija je odavno zapazila da je vinogradarstvo u srednjem vijeku doprinijelo razvitku mjesta na području Ugarske. Kako su vinogradi nastali na zemljištu neopterećenom feudalnim davanjima, njihovi su vlasnici slobodnije raspolagali njima, što je u sebi krilo začetke robnonovčanih odnosa. Uspostavljanje ovih odnosa bilo je preduslov za razvitak naselja. Zbog toga su se mjesta opkoljena vinogradima kao Erdut, relativno brzo razvijala.¹² Ako imamo u vidu okolnost da

-
6. Bösendorfer J., *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske, te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek, 1910, 21.
  7. Édujhelyi M., *A titeli káptalan története, A Bács-Bodrogh vármegyeyi történelmi társulat évkönyve*, 11 (1895), 59—61.
  8. Mályusz, *Mezővárosi fejlődés*, 177—179; Székely Gy., *A huszitzismus és a magyar nép*, Századok, 1956, 344.
  9. Wenzel G., *Árpádkori új okmánytár*, XI, Budapest, 1873, 61—62; Györffy Gy., *Az Árpádkori Magyarorszag történeti földrajza*, I, Budapest, 1966, 236.
  10. Theiner A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II, Romae, 1860, 127; Édujhelyi, n. d., 60; Ivánfi E., *Titel mint prépostság, káptalan, hiteles hely és vár*, Temesvár, 1877, 10.
  11. Érdújhelyi, n. d., 62.
  12. Mályusz E., *Az 1498. évi 41. törvénycikk*, Századok, 1930, 1—31; isti, *Bezovárosi fejlődés*, 179; Bácskai, n. d., 63—68, 83; Fügedi, n. d., 327; Székely Gy., *Vidéki termelőágak és az árukereskedelem Magyarországon a XV.—XVI században*, Agrár-történeti Szemle, 3 (1961), 335—340; isti, *A huszitzismus és a magyar nép*, 345.

su se od svih kategorija zemljišta najlakše mogli otuđivati vinogradi, neće nas iznenaditi činjenica da je jedini, nama poznati dokument, koji je izdat u srednjem vijeku od erdutskih vlasti, nastao povodom kupoprodaje vinograda.

Taj dokument potiče iz 1403. godine, kada su suvlasnici nekog erdutskog vinograda prodali svoje dijelove magistru Lovru od Batmonoštora za 24 forinte »compoti minoris«.¹³ Analiza ove povelje doprinosi boljem poznavanju stupnja razvitka na kojem se Erdut u trenutku njenog nastanka nalazio. Ona pokazuje da je Erdut te godine, nesumnjivo, imao status gradskog naselja. Već sama činjenica da je ova kupoprodaja obavljena pred mjesnim organima vlasti sama po sebi svjedoči o gradskom obilježju Erduta, jer se samo u njima obavljala takva transakcija pred zastupnicima lokalnih vlasti, dok se to na selu vršilo pred izaslancima vlastelina.¹⁴ Gradski karakter Erduta pokazuje također okolnost, da se među izdavačima povelje, pored mjesnih vlasti pominje »universitas divitum et pauperum«.¹⁵ Iako se pokušaji da se jedino iz tog izraza izvuče zaključak o konkretnom stanju imovinskog i društvenog raslojavanja nekog naselja mogu smatrati preuranjenima, sam termin se javlja isključivo u diplomatici gradova i obilježava gradsko stanovništvo u cjelini.¹⁶

Gradski status Erduta razlučuje se konačno iz činjenice da je navedena povelja ovjerena njegovim vlastitim pečatom.¹⁷ S obzirom na okolnost da ovaj pečat predstavlja jedini primjerak takve vrste spomenika prošlosti iz Erduta, zaslužuje nešto više pozornosti. Potpuno očuvani pečat pripada kategoriji visećih pečata i pričvršćen je za konopac na uobičajeni način i prevučen je kroz povelju preko plike. Materijal pečata je tamnosmeđi vosak, boje čokolade.¹⁸ Voskom smeđe boje služili su se po pravilu niži forumi, koji su uopće imali pravo uporabe pečata.¹⁹ Oblik pečata je okrugao. Njegova veličina u prečniku iznosi 28 mm. Oko ruba pečata nalazi se slijedeći natpis: »Sigilum de Erdevd«, ispisan kapitalnim slovima. Unutarnji krug, koji sačinjava donji kraj slova natpisa, iznosi u prečniku 18 mm., tako da je veličina slova natpisa ravna 10 mm. U okruglom polju, potpuno zatvorenom natpisom nalazi se lik, ili slika pečata. Lik pečata je križ na lopti — jabuci, koji je praćen s lijeve strane zvijezdom, a sa desne opadajućim polumjesecom.²⁰ Nije nam poznato porijeklo elemenata u slici na ovom pečatu, ali križ je vjerojatno trebao da pokaže pripadnost Erduta crkvenom vlasniku — titelskoj prepozituri. Polumjesec i zvijezda su pak česti sastavni dijelovi likova srednjovjekovnih pečata gradova Ugarske i Slavonije, pa nije isključeno da su na pečat

13. Mályusz E., Zsigmondkori okleveltár, II/1, Budapest, 1956, 338, br. 2880.

14. Bácskai, n. d., 96—97; Fügedi, n. d., 330.

15. Mályusz, Zsigmondkori okleveltár, br. 2880.

16. Székely, A huszitizmus és a magyar nép, 347.

17. Bácskai, n. d., 95; Szentpètery I., Magöar okleveltan, Budapest, 1930, 120, 147, 231—232; Kumrorovitz L. B., A magyar pecsèthasznalet törtènete a közèpkorban, Budapest, 1944, 75.

18. Magyar Orszàgos Leveltár, Budapest, Collectio antemohacsiana, D1 89 318. Vidi prilog!

19. Szentpètery, n. d., 238.

20. D1 89 318.

Erduta dospjeli sa neke od njih.²¹

Slika 2. Pečat povelje iz 1403. godine

21. Kubinyi A., Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig), (Budapest története II), Budapest, b. g., 169; Kádár Z. — Horváth T. A. — Gèfin Gy., Szombathely, Budapest, 1961, 19; Bártfai Szabó L., Kit ábrázol Miskolc város régi pecsétje?, Turul, 43 (1929), 107—108; Lehoczky T., A beregszászi régi pecsétről, Századok, 1868, 720—729; Tkalčić I., Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreb, I, 1889, LXVIII; Tanodi Z., Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina, I, Varaždin, 1942, prilog br. 8 i prilog u boji bez broja.

Sve navedeno jasno pokazuje da je Erdut već 1403. godine bio naselje gradskog tipa. Sastav njegove uprave pak omogućava točnije određivanje njegovog pravnog položaja. U povelji iz 1403. godine spominju se naime zakleti građani. Oni su bili doduše funkcionari karakteristični podjednako za sve tipove gradskih naselja. Njihov broj je, međutim, bio različit u gradovima (*civitates*) i u trgovištima (*oppida*). Dok je u mjestima iz prve kategorije bilo dvanaest zakletih građana, dotle ih je u drugoj bilo obično manje.²² Okolnost da se u spomenutoj povelji navode »sex iurati civium« svjedoči o tome da je Erdut pripadao onoj kategoriji gradskih naselja, koja je u kasnijim izvorima nazivana kao »*oppidum*«.²³ Kako je ova povelja izdata 1403. godine, Erdut, iako se pominje kao *oppidum* tek 1443, bio je to ustvari već četrdeset godina ranije.

Ova formalna kategorizacija sama po sebi, međutim, ne znači mnogo. Historijska geografija naselja je naime uočila da ni sloj *oppida* nije bio u srednjovjekovnoj Ugarskoj jedinstven. Bilo je samostalnijih i manje samostalnih *oppida*.²⁴ Preostaje nam da pokušamo odrediti stupanj samostalnosti Erduta. Sama činjenica kako Erdut ima svoj vlastiti pečat, sa likom različitim od lika pečata njegovog posjednika kao da govori u prilog veće autonomije ovog mjesta. *Oppida*, naime, koja su raspolagala ovakvim pečatom bila su obično samostalnija, nego ona koja su lik vlastelinovog pečata preuzela nepromijenjeno.²⁵ Ali podaci uzeti iz teksta povelje protivrječe svjedočanstvu lika pečata. Utvrđeno je da su se na najnižem stupnju samouprave nalazila *oppida* podvrgnuta kastelanima vlastelina.²⁶ Kako se u erdutskoj povelji spominju čak dvojica kastelana (*Petrus Chele* i *Thomas Parvus*), ne može biti sumnje da je Erdut pripadao upravo onoj kategoriji *oppida* čija je autonomija bila najviše ograničena.²⁷ Takva su bila obično *oppida* koja su se nalazila na posjedima privatnih feudalaca.²⁸ Vlasnik Erduta bio je do turskog osvajanja, kako je spomenuto, titelska prepozitura. Ona se kao takva spominje 1372. godine prvi puta.²⁹ Zanimljivo je da te godine Erdut ima svog sudiju (*iudicem*); Emerika »*de Bir*«, koji djeluje zajedno sa vikarom i prokuratorom posjednika Erduta.³⁰ Pošto se onaj oblik lokalne uprave, u kojoj su se pored predstavnika feudalaca nalazili i sudije, birani od strane mjesnog stanovništva, može smatrati razvijenijom od one koja je u cjelini podvrgnuta kastelanima — službenicima vlastelina, treba pretpostaviti da je Erdut od 1372. do 1403. godine gubio od svoje samostalnosti. Takvo nazadovanje se podudara sa općom tendencijom razvitka u slučaju jedne kategorije *oppida*. Riječ je o onoj koja je u posjed feudalaca prešla iz kraljevih ruku.³¹ Nažalost, u slučaju Erduta, u nedostatku podataka ne može se dokazati da je prije titelske prepoziture bio u vlasništvu krune.

22. Mályusz, *Mezővárosi fejlődés*, 140—142; Ali su u *oppidima* također dostizali ponekad broj od dvanaest. Osim prethodnog *Bácskai*, n. d., 95.

23. Mályusz, *Zsigmondokri oklevéltár*, br. 2880.

24. *Bácskai*, n. d., 86—107.

25. *Szentpétery*, n. d., 237.

26. *Bácskai*, n. d., 94—96, 101.

27. Mályusz, *Zsigmondokri oklevéltár*, br. 2880.

28. *Bácskai*, n. d., 94—96.

29. *Érdújhelyi*, n. d., 59—60.

30. *Theiner*, n. d., II, 127.

31. *Bácskai*, n. d., 90—94, 97, 102.

Naše izlaganje trebamo zaključiti time da je Erdut, najmanje četrdeset godina ranije nego što se to i formalno odrazilo u izvorima, učinio prvi, iako sitan korak na putu svog prerastanja u naselje gradskog tipa. Taj razvitak je turskim osvajanjem erduskog kraja, dvadesetih godina XVI stoljeća nasilno prekinut.³² Od tada mjesto Erdut više nikada nije imalo prilike da postane gradom.

---

32. Mažuran I., Turska osvajanja u Slavoniji, Osječki zbornik, VIII (1958), 94, 128.

Peter Rokay

OPPIDUM ERDEVD

Zusammenfassung

Der Verfasser versucht aufgrund eines in Betreff der Vergangenheit des Ortes Erdevd (Erdut) bisher noch nicht ausgenützten Dokumentes das Datum, wann dieser Ort eine Stadt (oppidum) geworden ist, festzustellen. Die vielseitige Analyse einer Urkunde aus dem Jahre 1403 zeigt nämlich, dass Erdut, in erster Reihe den geographischen Gegenheiten seiner Umgebung dankend, schon vierzig Jahre bevor es als solches erwähnt wird, zur Kategorie der »oppida« gehörte. Innerhalb derselben befand sich Erdut jedoch in jenem Jahr an der niedrigsten Stufe der Entwicklung. Die Eroberung der Gegend von Erdut durch die Türken hielt den weiteren Fortschritt dieses Ortes für Jahrhunderte auf.